

УДК 81-112'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209648>**Анастасія ФЕДОРОВА,**

orcid.org/0000-0001-6927-1739

старший викладач кафедри англійської філології та перекладу

Інституту філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) anastasiaprospertylovehealth@gmail.com

ІСТОРИКО-СЕМАСІОЛОГІЧНЕ ВИСВІТЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРІХ» У ГЕРМАНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Статтю орієнтовано на вивчення термінів на позначення гріха не тільки як факту мовної історії. Головним завданням нашої розвідки є виявлення сукупності номінацій лексем на позначення поняття «гріх» у германських і слов'янських мовах. Завдяки історико-семасіологічному аналізу поняття «гріх» у германських і слов'янських мовах виявлено такі еволюційні моделі семантики, як 'бути' → 'те, що є (правдивим)' → 'гріх', 'проступок, правопорушення'; 'приносити жертву', 'жертвувати' → 'платити' → 'бути винним'; 'плата за провину' → 'вина, провина', 'гріх' (у германських мовах); 'переслідувати, наступати' → 'винити'; 'переслідування' → 'вина, провина'; 'щось криве' → 'несправедливість' → 'вина, провина'; 'кривий, викривлений' → 'несправедливий' → 'винний, винуватий'; 'викривляти, гнути' → 'звинувачувати'; '?' → 'гріх', 'проступок' (у слов'янських мовах). Для більш повного аналізу досліджуваного феномена залучено праці, які пов'язані з історією, культурою, міфопоетикою індоєвропейських народів. Наразі в деяких мовознавчих студіях говорять про десакралізацію поняття «гріх», яке слід розглядати не тільки в розрізі релігійних уявлень, вірувань різних народів, але й як сутнісний компонент аналізу морального буття людини. Дослідження є доповненням до попередніх розвідок, які було присвячено історико-семасіологічному висвітленню поняття «вина, провина» в германських, слов'янських та іранських мовах. У багатьох випадках прослідковується співвідношення ритуального і правового чинників у процесі термінологізації семантики, адже такі поняття, як «вина, провина», беззаперечно, належать не тільки до сакральної, але й до юридичної термінології. Еволюційні моделі семантики вибудовані за перспективним принципом. Під час дослідження виокремлено тип семантичної деривації, тобто тип зміни значення релігійно-правової термінології в лексико-семантичній системі індоєвропейських мов.

Ключові слова: гріх, провина, релігійно-правовий термін, еволюційна модель семантики, етимон, семасіологія, германські мови, слов'янські мови.

Anastasiia FEDOROVA,

orcid.org/0000-0001-6927-1739

Senior Lecturer at the Department of the English Philology and Translation

of Institute of Philology

of Borys Hrinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) anastasiaprospertylovehealth@gmail.com

HISTORICAL AND SEMASIOLOGICAL COVERAGE OF THE CONCEPT "SIN" IN THE GERMANIC AND SLOVENIAN LANGUAGES

The proposed article focuses on the study of terms for the designation of sin not only as a fact of linguistic history. The main task of our proceedings is to identify a set of nominations of lexemes of the notion of "sin" in the German and Slavonic languages. Through historical and semiological analysis of the concept of "sin" in the Germanic and Slavonic languages such evolutionary models of semantics as 'be' → 'what is (true)' → 'sin', 'transgression' have been identified; 'to make a sacrifice' → 'to pay' → 'to be guilty'; 'payment for guilt' → 'guilt', 'sin' (in the Germanic languages); 'to persecute, attack' → 'to blame'; 'prosecution' → 'guilt'; 'something curved' → 'injustice' → 'guilt'; 'curved, distorted' → 'unjust' → 'guilty'; 'to bend' → 'to blame'; '?' → 'sin', 'transgression' (in the Slavonic languages). For a more complete analysis of the phenomenon under consideration, works related to the history, culture, mythopoeics of Indo-European peoples are involved. Currently, some linguistic studios speak of the desacralization of the concept of "sin", which should be considered not only in the context of religious beliefs, beliefs of different peoples, but also as an essential component of the analysis of a human moral being. The proposed study is a complement to previous findings that have focused on the historical and semiological account of the concept of "guilt" in the Germanic, Slavonic and Iranian languages. In many cases, the correlation between ritual and legal factors in the terminology of semantics is traced, since the concept such as "guilt" undoubtedly refers not only to sacral, but also to legal terminology. Evolutionary models of semantics are built on a perspective principle. In the course of the research the types of semantic derivation, that is, the type of change in the meaning of religious and legal terminology in the lexico-semantic system of Indo-European languages, were distinguished.

Key words: sin, guilt, religious term, evolutionary model of semantics, etymon, semasiology, Germanic languages, Slavonic languages.

Постановка проблеми. У традиційній картині світу гріх є релігійним поняттям, яке висвітлюється в численних релігійно-філософських, історико-філософських, етико-філософських дослідженнях (Глушак, Плотнікова, 2006; Добжинські, 2018 та ін.) поряд із лінгвістичними, в яких це поняття піддається глибокому аналізу в аспекті концептології та когнітивної лінгвістики (див., напр., праці: Семухіна, 2008; Ваховська, 2011; Приходько, 2013; Вдовиченко, 2015). Проте наразі в деяких мовознавчих студіях говорять про десакралізацію поняття «гріх», яке слід розглядати не тільки в розрізі релігійних уявлень, вірувань різних народів, але й як сутнісний компонент аналізу морального буття людини (наприклад, гріх = важкий тягар, гріх = живий чужорідний організм (хвороба), гріх = хазяїн (загарбник), гріх = бруд) (Брилева, 2001).

Згідно з народними уявленнями всі дії, вчинки людини деякою мірою отримують відклик у природі, космосі, а дія, яка порушує цю «норму», порушує й рівновагу світобуття. В'яч. Вс. Іванов та В. М. Топоров наголошують на першому порушенні установленого порядку, що означає велику провину всього людства: «Не виключено, що у праслов'ян (як і в інших індоєвропейських племен) «передправовий» комплекс виник довкола основного міфу, який якраз і описує перше порушення його традицією установленого порядку, покарання того, хто переступив порядок і порушив традицію, і відновлення нестачі» (Іванов, Топоров, 1978: 223). Вважається, що «міфологічна мораль базується на прямому зв'язку поведінки людини зі станом космосу та космічних наслідків людських «злочинів» (Толстая, 2000: 35). У народних, міфологічних традиціях найчастіше описується здійснення гріха, провини людини проти природи, що знаходить своє відображення у народних сказаннях, приказках, прислів'ях, віруваннях, що надалі посідають своє місце в літературній творчості письменників різних народів. Саме зв'язок людини та природи регламентував життя людей у дохристиянську добу, тому найчастіше в легендах, сказаннях, повістях висвітлювалася провина людини перед природою, перед всесвітом. Тобто у свідомості язичника гріх означав негідний вчинок, завдану шкоду, провину людини.

Метою статті є історико-семасіологічне висвітлення поняття «гріх» у германських і слов'янських мовах.

Виклад основного матеріалу. Поняття «гріх» і «вина, провина» (як огріх, проступок) неодноразово межують одне з одним і знаходять своє висвітлення в одних і тих самих працях із релігі-

єзнавства, філософії, лінгвістики. Поняття «провина» вже висвітлювалося нами в попередніх студіях (Федорова, 2015, 2016). Наразі звернемо нашу увагу на історико-семасіологічний аналіз поняття «гріх» у германських і слов'янських мовах.

ЕМС¹ 'бути' → 'те, що є (правдивим)' → 'гріх', 'проступок, правопорушення'

У германських мовах англ. лексема *sin* 'гріх', 'вада, недолік', 'провина' раніше більшою мірою мала десакралізоване значення 'провина', 'проступок'. Пор. також *sinful* 'грішний, гріховний', 'злочинний', 'огидний', *sinless* 'безгрішний', *to commit a sin* 'вчинити злочин, гріх', *to expiate a sin* 'спокутувати гріх'. Наразі англ. лексема *sin* вживається переважно для позначення релігійного проступку. Відповідно, прослідковуємо розвиток цього значення від д.-англ. *synn*, *syn* 'неправильне діяння', 'тілесне пошкодження, шкода', 'несправедливість', 'ворожість, неприязнь', 'гріх', 'заподіяння шкоди, збитку', 'правопорушення', 'вчинення правопорушення', 'протиправна поведінка', 'проступок, делікт', 'несправедливість, несправедливий вчинок', 'утиск прав', 'ворожість', с.-англ. *sinne* 'т. с.' ~ д.-сканд. *sundia* 'т. с.', с.-дат. *sonde* 'т. с.', д.-в.-н. *sand* 'істинний', 'такий, провина якого безперечно встановлена', д.-в.-н. *sunt(e)a*, н. *Sünde* 'гріх', 'проступок', шв. *huvudsynder* 'головні гріхи', 'тяжкі гріхи', ст.-шв. *houodsyndir*, гот. *sunja* 'правда, істина', англ. *sooth* 'істина' > п.-герм. **sundjō* 'гріх' (Klein, 1966: 1447; Из ранней истории шведского народа: 185). Говорять про те, що д.-англ. лексема *synn* є раннім запозиченням з лат. *sōns* 'винний', 'кримінальний', що є, можливо, похідним від дієприкметника теперішнього часу від *sum*, *esse* та перебуває в градаційних відношеннях із *-sēns*, *-sentis* (як *praesēns* < *praeesse* 'здійснювати контроль', 'головувати, царювати'). Тож оригінальним, першим значенням буде 'той, що є', де звідси виникає значення 'те, що дійсно правильне', а відтак формуючи значення 'той, чия провина була беззаперечно встановлена' (Klein, 1966: 1447). Когнатами тут виступають, наприклад, хет. *ašant-* 'суще, вірне', д.-інд. *sant-*, лат. *sōns* 'винний'. П.-герм. корінь є дієприкметником із суф. *-nt-* від і.-е. дієслова **es-* 'бути', 'буття', а відтак 'правда, правдиве' (> **sont-/ *snt-*). В. В. Левицький пояснює, що значення 'гріх, вина' могло розвиватися в протиставленні до 'суще, мирське' (> 'гріховне') – 'духовне' (> 'праведне') (Левицький 2010, I: 441).

У праці «Культурні моделі сорому та провини»

¹ ЕМС – еволюційна модель семантики (див. Федорова, 2019: 75–83).

вчені зазначають, що сором частіше має зовнішню орієнтацію, тоді як провина – внутрішню. Вчені говорять про домінуючі моделі сорому та провини, які люди переживають тоді, коли вони зробили щось погане чи неправильно (Wong, Tsai: 210–211). Можемо вважати, що такі домінуючі моделі сорому та провини з часом переростають у моделі гріховної поведінки людини, тому не дивно, що такі семи, як ‘вина’, ‘провина’, ‘гріх’ входять до структури лексичного значення одного й того ж слова.

ЕМС ‘приносити жертву’, ‘жертвувати’ → ‘платити’ → ‘бути винним’; ‘плата за провину’ → ‘вина, провина’, ‘гріх’

До цієї ЕМС належить англ. *guilt* ‘вина, провина’, ‘почуття провини’, ‘провинність, винуватість’, ‘гріх’, юр. ‘караність’. д.-англ. *gylt* (*gilt, gelt, gielt*) ‘вина, провина’, ‘провинність’, ‘злочин’, ‘гріх’, ‘порушення, провина, правопорушення’, ‘образа’ ‘помилка, промах’, ‘неправомірність’, ‘борг, заборгованість’, ‘штраф, пеня’, ‘втрата (прав, майна, посади), позбавлення (прав, майна, посади), конфіскація’, від якого походить суч. англ. *guilt*, пор. ще похідні *gyltan* ‘скоїти злочин (провину) або гріх’, ‘бути винним у чомусь’, *gyltend* ‘дебітор, боржник’, ‘злочинець, правопорушник’, *gyltig* ‘винний, винуватий, зобов’язаний, зв’язаний зобов’язанням, змушений; неодмінний’, *gylting* ‘що грішить; гріх, провина, помилка’, *gyltlic* ‘грішний, гріховний, нечестивий, злочинний, огидний’ (Bosworth: 494; Mätzner, II, Abteilung II: 330–331).

Сюди ж віднесемо д.-англ. лексему *scyld*, що має такі значення у словнику Т. Босворта: ‘guilt, sin, crime, fault’, ‘debt, due’, *scyldan* ‘to charge, accuse’, *scyld-full* ‘guilty, criminal, sinful, wicked’, *scyld-hæta* ‘one who demands a due or debt, a bailiff’, *scyld-hete* ‘enemy, foe’, *scyldig* ‘guilty, criminal, sinful’ (Bosworth: 846–847);

суч. норв. *skyld* ‘борг’, рідк. ‘податок’, ‘гріх’, ‘проступок, провина’ та ціла низка похідних *skyldbepisst* ‘що визнає свою провину’, *skyldbrev* ‘борговезобов’язання, розписка’, *skyldde* ‘бутивинним комусь’, ‘мати зобов’язання’, *skyldfri* ‘невинуватий’, ‘що не має боргів’, *skyldfølesle* ‘почуття провини’, *skyldid* ‘винний комусь, зобов’язаний’, ‘винуватий’ та інші (Аракін 2000, II: 202–203).

ЕМС ‘?’ → ‘гріх’, ‘проступок’

У слов’янських мовах використовується лексема *гріх* на позначення досліджуваного поняття. Під час звернення до етимологічних словників маємо псл. *grěxъ*, ст.-сл. *grъxъ* ‘гріх’, ‘проступок’, болг. *грѣх* ‘гріх’, макед. *грев* ‘гріх’, чес. *hřich* ‘гріх’, пол. *grzech* ‘гріх’, ‘проступок’, д.-рус., рос.-цсл. *грѣхъ* ‘помилка’, ‘гріх’, ‘покарання’, рос. *грѣх*

‘проступок’, ‘порок’, ‘недолік’, діал. ‘сварка’, ‘розбрат’, ‘спір’, ‘про когось, про щось, що завдає неприємності’, ‘біда, неприємність’, ‘гріх’, укр. *гріх* ‘гріх’, ‘провина’ (ЕССМ, 7: 114–116). Сюди ж належить болг. *грехотá* ‘гріх’, а також діал. *греотá, гривутá* ‘гріх’, макед. *гревота* ‘гріх’,

М. Фасмер стверджує, що етимологічно псл. *grěxъ* є похідним від дієсл. **grě(jati)*, де значення ‘«горіння», муки (совісті)’, яке начебто можна реконструювати гіпотетично, ніде достеменно не зафіксовано (ЕССМ, 7: 114 – 116). О. Н. Трубаčov указує, що «гіпотеза про розвиток значення «гріх» із початкового «пече совість» є підстановкою християнського значення на місце первісного, що неможливо для слова праслов’янського походження, ще дохристиянського» (ЕССМ, 7: 114–116). Академік П. П. Толочко вважає, що слово «гріх» є церковнослов’янським і новоутворенням просвітителів Кирила та Мефодія (Глушак, Плотнікова, 2006).

Пор. ще таку пізню формулу з лексемою *грѣхъ*, що виникла в період ареальних контактів окремих індоєвропейських мов²: загладити *грѣхъ* (прегрѣшення) / заглаждати *грѣхи* ‘виправити, спокутувати, пом’якшити вину’; нь плакавъся тако горьцѣ, заглади *грѣхы* своя (XII–XIII ст.) (СРМ XI–XVII, Вип. 5: 165).

Наразі наведемо всі ЕМС, що вдалося виокремити під час історико-семасіологічного аналізу понять «вина, провина», «гріх».

ЕМС у германських мовах на позначення провини, гріха³:

1) ‘приносити жертву’, ‘жертвувати’ → ‘платити’ → ‘бути винним’; ‘плата за провину’ → ‘вина, провина’, ‘гріх’;

2) ‘плата за провину’ → ‘вина, провина’, ‘гріх’

3) ‘бути’ → ‘те, що є (правдивим)’ → ‘гріх’, ‘проступок, правопорушення’

ЕМС у слов’янських мовах на позначення провини, гріха:

1) ‘переслідувати, наступати’ → ‘винити’; ‘переслідування’ → ‘вина, провина’;

2) ‘щось криве’ → ‘несправедливість’ → ‘вина, провина’; ‘кривий, викривлений’ → ‘несправедливий’ → ‘винний, винуватий’; ‘викривляти, гнути’ → ‘звинувачувати’;

3) ‘?’ → ‘гріх’, ‘проступок’.

Еволюційні моделі семантики вибудовані за перспективним принципом (від найдавніших засвідчених станів семантики до найпізніших). На

² Детальніше можна ознайомитися з формулами, що виникли в період ареальних контактів окремих індоєвропейських мов у: Федорова, 2019.

³ Див. (Федорова 2015, 2016).

**Зміна значення релігійно-правової термінології
в лексико-семантичній системі індоєвропейських мов**

Розширення значення	Звуження значення	Пониження значення	Підвищення значення
1) 'приносити жертву', 'жертвувати' → 'платити' → 'бути винним'; 'плата за провину' → 'вина, провина', 'гріх'; 2) 'плата за провину' → 'вина, провина', 'гріх'; 3) 'щось криве' → 'несправедливість' → 'вина, провина'; 'кривий, викривлений' → 'несправедливий' → 'винний, винуватий'; 'викривляти, гнути' → 'звинувачувати'	1) 'переслідувати, наступати' → 'винити'; 'переслідування' → 'вина, провина'	1) 'бути' → 'те, що є (правдивим)' → 'гріх', 'проступок, правопорушення'	

основі цих даних можна виокремити тип семантичної деривації, тобто тип зміни значення в лексико-семантичній системі індоєвропейських мов.

Висновки. Під час дослідження було виявлено, що кількісно семантична деривація індоєвропейської релігійно-правової термінології на позначення «гріха», «провини» найбільше зазнала розширення значення (3), одну ЕМС ('?' → 'гріх', 'проступок') не можна віднести ні до одного типу

зміни значення на цьому етапі, адже поки що є незрозумілим етимон, від якого походить поняття «гріх», «проступок».

Подальші наукові пошуки вбачаємо у виокремленні інших ЕМС на позначення релігійно-правової лексики в індоєвропейських мовах, у більш детальному аналізі зміни значення релігійно-правової лексики в лексико-семантичній системі індоєвропейських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аракин В. Д. Большой норвежско-русский словарь : в 2 тт. Свыше 200 000 слов и сочетаний. Москва : Живой язык, 2000. Т. I–II.
2. Брилева И. С. Представления о грехе в народной традиции. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. статей. 2001. Вып. 19. С. 123–129.
3. Ваховська О. В. Вербалізація концепту *grih* в англomовному дискурсі XIV–XXI століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2011. 20 с.
4. Вдовиченко Н. В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 212 с.
5. Глушак А. С., Плотникова О. Ю. Еволюція поняття гріха в релігійно-богословській традиції. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2006. № 54. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Hlushak.htm (дата звернення: 29.12.2019).
6. Добжинські А. А. Атрибутика зла в історико-філософській та релігійно-філософській європейській традиції: онтологічний аспект : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 229 с.
7. ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева. Москва : Наука, 1974–2018. Вып. 1–41.
8. Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. О языке древнего славянского права (к анализу нескольких ключевых терминов). *Славянское языкознание* : VIII Международный съезд славистов (Загреб–Любляна, сентябрь 1978 г.). Москва : Наука, 1978. С. 221–240.
9. Из ранней истории шведского народа и государства : первые описания и законы / отв. ред. и сост. д. истор. наук, профессор А. А. Сванидзе. Москва : Российский государственный гуманитарный университет ; Российско-шведский центр, 1999. 335 с.
10. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. Винница : Нова Книга, 2010. Т. I. 616 с.
11. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепропетровск : Издатель Белая Е. А., 2013. 307 с.
12. Семухина Е. А. Концепт «грех» в национальных языковых картинах мира : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Саратов, 2008. 22 с.
13. СРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. / гл. ред. В. Б. Крысько. Москва : Наука, 2008. Вып. 1–28.
14. Толстая С. М. Грех в свете славянской мифологии. *Концепт греха в славянской и еврейской культурной традиции* : сб. статей. Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер», Международный центр университетского преподавания еврейской цивилизации (Еврейский университет, Иерусалим), Институт славяноведения РАН / отв. ред. О. В. Белова. Москва, 2000. С. 9–43. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10088944> (дата звернення: 21.04.2020).

15. Федорова А. О. Архаїчні правові терміни на позначення провини у германських та слов'янських мовах. *Науковий збірник Київського університету імені Бориса Грінченка «Studia philologica»*. Київ : Видавництво, 2015. Вип. 5. С. 62–67.
16. Федорова А. О. До історії семантики кількох германських та іранських архаїчних правових термінів на позначення провини. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : зб. наук. пр. Дрогобич, 2016. Вип. № 6. С. 197–199.
17. Федорова А. О. Становлення правової термінологічної семантики в індоєвропейських мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2019. 295 с.
18. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary based on the manuscript collections of the late / supplement by T. Northcote Toller. London, Oxford : at the Clarendon Press, Oxford University Press, 1955. 1302 p.
19. Mätzner E. AltEnglische Sprachproben. Nebst einem Wörterbuche. Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1885. Bd. II, Abtheilung II. 558 s.
20. Wong Y., Tsai J. Cultural models of shame and guilt. The self-conscious emotions: Theory and research. New York, London : Guilford Press, 2007. P. 209–223.

REFERENCES

1. Arakyn, V. D. (2000). Bol'shoy norvezhsko-russkiy slovar': v 2 tt. Svyshe 200 000 slov y sochetany [Large Norwegian-Russian dictionary: in 2 volumes. More than 200 000 words and word combinations]. Moskva : Zhyvoy yazyk. T. I–II. [in Norwegian, Russian].
2. Bryleva, Y. S. (2001). Predstavlenyya o hrekhe v narodnoy tradytsyy. Yazyk, soznanye, kommunykatsyya: sb. statey [Perceptions of sin in the folk tradition. Language, consciousness, communication: compilation of articles]. Vyp. 19. S. 123–129. [in Russian].
3. Vakhov's'ka, O. V. (2011). Verbalizatsiya kontseptu hrikh v anhlomovnomu dyskursi XIV–XXI stolit' : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Verbalization of the concept of sin in the English-language discourse of the fourteenth and twenty-first centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
4. Vdovychenko, N. V. (2015). Verbalizatsiya moral'no-etychnykh kontseptiv v ukrayins'kiy movniy kartyni stvitu : dys. ... kand. filol. nauk [Verbalization of moral and ethical concepts in the Ukrainian linguistic picture of the world]. *Candidate's thesis*. Odesa. 212 s. [in Ukrainian].
5. Hlushak, A. S., Plotnykova, O. Yu. (2006). Evolyutsiya ponyattya hrikha v relihiyevnavchiy ta bohoslavs'kiy tradytsiyakh. Mul'tyversum. Filosofs'kiy al'manakh [Evolution of the concept of sin in religious and theological traditions. *Multiversum. Philosophical almanac*]. № 54. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Hlushak.htm (data zvernennya: 29.12.2019) [in Ukrainian].
6. Dobzhyn'ski, A. A. (2018). Atrybutyka zla v istoryko-filosofs'kiy ta relihiyno-filosofs'kiy yevropeys'kiy tradytsiyi: ontolohichnyy aspekt : dys. ... kand. filosof. nauk [The symbols of evil in the historical-philosophical and religious-philosophical European traditions: ontological aspect]. *Candidate's thesis*. L'viv. 229 s. [in Ukrainian].
7. Étymologicheskyy slovar' slavyanskykh yazykov: Praslav. leks. fond [Etymological dictionary of the Slavonic languages: Proto-Slavonic. lex. fund]. (1974–2018). Moskva : Nauka,. Vyp. 1–41 [in Russian].
8. Yvanov, Vyach. Vs., Toporov, V. N. (1978). O yazyke drevneho slavyanskoho prava (k analyzu neskol'kykh klyuchevykh terminov). Slavyanskoe yazykoznaneye: VIII Mezhdunarodnyy s'ezd slavystov. Zahreb–Lyublyana, sentyabr' 1978) [On the language of the ancient Slavonic law (to the analysis of several key terms). *Slavic Linguistics: VIII International Congress of Slavists*. Zahreb–Lyublyana, September, 1978]. Moskva : Nauka, 1978. S. 221–240 [in Russian].
9. Yz ranney istoryi shvedskoho naroda y hosudarstva : pervye opysanyya y zakony [From the Early History of the Swedish People and the State: First Descriptions and Laws]. (1999). Moskva : Rossyyskiy hosudarstvennyy humanyarnyy unyversytet ; Rossyysko-shvedskyy tsentr. 335 s. [in Russian].
10. Levytskiy, V. V. (2010). Etymologicheskyy slovar' hermanskykh yazykov. Vynnytsa [Etymological dictionary of the Germanic languages]. Nova Knyha. T. I. 616 s. [in Russian].
11. Prykhod'ko, A. N. (2013). Kontsepty y kontseptosystemy : monohrafyya [Concepts and concept systems: a monograph]. Dnepropetrovsk: Yzdatel' Belaya E. A. 307 s. [in Russian].
12. Semukhyna, E. A. (2008). Kontsept "hrekh" v natsyonal'nykh yazykovykh kartynakh myra : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [The concept of "sin" in the national linguistic pictures of the world]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saratov. 22 s. [in Russian].
13. Kry's'ko, V. B. (Eds.). *Slovar' russkoho yazyka XI–XVII vv.* [Dictionary of the Russian language of the XI–XVII centuries]. Moskva : Nauka, 2008. Vyp. 1–28. [in Russian].
14. Tolstaya, S. M. (2000). Hrekh v svete slavyanskoj myfolohyy [Sin in the light of Slavic mythology]. Kontsept hrekha v slavyanskoj y evreyskoj kul'turnoy tradytsyy: Sbornyk statey. Tsentr nauchnykh robotnykov y prepodavateley yudayky v vuzakh "Sefer", Mezhdunarodnyy tsentr unyversytet: skoho prepodavanyya evreyskoj tsyvylyzatsyy (Evreyskiy unyversytet, Yerusalym), Ynstytut slavyanovedenyya RAN – *The concept of sin in the Slavic and Jewish cultural traditions: Collection of articles. Center for Researchers and Teachers of Judaica at the Sefer Universities, International Center for University Teaching of Jewish Civilization (Jewish University, Jerusalem), Institute of Slavic Studies RAS*. Moskva. S. 9–43. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10088944> (data zvernennya: 21.04.2020) [in Russian].
15. Fedorova, A. O. (2015). Arkhayichni pravovi terminy na poznachennya provyny u hermans'kykh ta slov'yans'kykh movakh [Archaic legal terms for guilt in German and Slavic languages]. *Naukovyy zbirnyk Kyiv's'koho unyversytetu imeni*

Borysa Hrinchenka "Studia philologica" – Scientific collection of Kyiv Grinchenko University "Studia philologica". Kyiv : Vydavnytstvo. Vyp. 5. S. 62–67 [in Ukrainian].

16. Fedorova, A. O. (2016). Do istoriyi semantyky kil'kokh hermans'kykh ta irans'kykh arkhayichnykh pravovykh terminiv na poznachennya provyny [To the history of the semantics of several Germanic and Iranian archaic legal terms for the designation of guilt]. *Naukovyy visnyk Drohobyt's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohichni nauky (Movoznavstvo)" : zb. nauk. pr. – Bulletin of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philological Sciences (Linguistics)" : a collection of scientific works*. Drohobych. Vyp. № 6. S. 197–199.

17. Fedorova, A. O. (2019). Stanovlennya pravovoyi terminolohichnoyi semantyky v indoyevropeys'kykh movakh : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 [Formation of legal terminological semantics in the Indo-European languages]. *Candidate's thesis*. Kropyvnyts'kyi. 295 s. [in Ukrainian].

18. Bosworth, J. (1955). *An Anglo-Saxon Dictionary based on the manuscript collections of the late / supplement by T. Northcote Toller*. London, Oxford : at the Clarendon Press, Oxford University Press. 1302 p.

19. Mätzner, E. (1885). *AltEnglische Sprachproben. Nebst einem Wörterbuche*. Berlin : Weidmannsche Buchhandlung. Bd. II, Abtheilung II. 558 s.

20. Wong, Y., Tsai, J. (2007). Cultural models of shame and guilt. *The self-conscious emotions: Theory and research*. New York, London : Guilford Press. P. 209–223.